

The Consequences of De-Westernization on the Global Order

Mohammadreza Dehshiri*

Zahra Nourin**

Abstract

De-Westernization represents a transformative process in the international system, marked by the erosion of Western hegemonic dominance and the reconfiguration of power relations. This process is driven by geopolitical shifts, the rise of emerging powers, internal contradictions within Western political and economic models, and social justice-oriented movements, particularly in the Global South. Consequently, the contemporary world order can no longer be explained through Western-centric frameworks. Instead, it is characterized by multi-centered power structures, fluid alliances, and intensified geopolitical, economic, and technological competition.

This article examines the implications of de-Westernization for the global order, arguing that rather than producing a balanced or emancipatory system, it is more likely to intensify great-power rivalry, militarization, and systemic instability. Using a descriptive-analytical methodology and secondary sources including academic literature and international reports, the study analyzes the drivers and multidimensional consequences of de-Westernization. The findings suggest that while this process has enhanced the collective agency of the Global South and diversified governance mechanisms, it has also increased uncertainty, weakened institutional coherence, and complicated crisis management. The article concludes

* Professor of Political Science, Faculty of International Relations, Ministry of Foreign Affairs, Tehran, Iran,
mohammadreza_dehshiri@yahoo.com

** PhD candidate in French Studies, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding Author),
znourinel@gmail.com

Date received: 17/06/2025, Date of acceptance: 03/09/2025

that the trajectory of de-Westernization depends on the ability of emerging actors and institutions to manage competition and reform governance structures.

Keywords: De-Westernization, Multipolar world order, Decline of Western hegemony, Emerging powers, Great-power competition.

Introduction

The third decade of the twenty-first century has witnessed profound and multi-layered transformations in the international system, fundamentally challenging the traditional Western-dominated global order. A series of interconnected crises—including the global financial crisis, the COVID-19 pandemic, climate change, demographic pressures, and major geopolitical conflicts such as the war in Ukraine—have exposed structural weaknesses in Western political, economic, and institutional leadership. These developments, alongside events such as the U.S. withdrawal from Afghanistan and the reassertion of Russia and China as major global actors, have accelerated a broader process commonly referred to as de-Westernization.

De-Westernization does not merely signify a relative decline in Western power; rather, it reflects a deeper erosion of the legitimacy of Western norms, institutions, and governance models. It also underscores the rising prominence of alternative development models and cultural frameworks that challenge the universality of liberal-democratic ideals. Simultaneously, it highlights the growing agency of emerging powers and the Global South in shaping global political, economic, and cultural processes. In particular, regional organizations, such as the BRICS, the African Union, and ASEAN, are increasingly asserting themselves as platforms for collective action and normative contestation, signaling a shift toward a more decentralized and pluralistic global order. This article seeks to answer the central question: What are the consequences of de-Westernization for the global order? The main hypothesis argues that de-Westernization, instead of producing a stable and emancipatory global order, is more likely to intensify great-power competition, militarization, and systemic instability.

Materials & Methods

This study adopts a descriptive-analytical research design grounded in qualitative analysis. Data were collected from secondary sources, including scholarly articles, academic books, and reports published by reputable international institutions. The

analytical framework is informed by power transition theory and world-systems analysis, which together provide a lens for understanding hegemonic decline, shifts in global legitimacy, and the emergence of alternative centers of power. Special attention is paid to the interplay between structural economic transformations, technological innovation, and the diffusion of political influence. By integrating theoretical insights with empirical observations, the article examines both the structural drivers of de-Westernization and its political, economic, and normative implications for the evolving global order.

Discussion & Results

The analysis reveals that de-Westernization is driven by a combination of external and internal factors. Externally, the rise of emerging powers—particularly in Asia and the Global South—has redistributed economic capabilities and geopolitical influence. Internally, Western societies face mounting challenges, including political polarization, economic inequality, declining trust in institutions, and contradictions between proclaimed liberal values and actual foreign policy practices. Moreover, the persistence of structural vulnerabilities, such as energy dependence, technological gaps, and social fragmentation, has limited the capacity of Western states to maintain cohesive leadership.

The results indicate that de-Westernization has produced several key consequences for the global order. First, it has facilitated the emergence of the Global South as a collective actor capable of contesting Western dominance and influencing global agendas, particularly in areas such as sustainable development, trade regulation, and digital governance. Second, it has reinforced a form of competitive multilateralism, characterized by overlapping institutions, shifting alliances, and fragmented decision-making processes. Third, while this diversification of power has increased pluralism and offered new opportunities for inclusive diplomacy, it has also heightened uncertainty, intensified geopolitical rivalries, and weakened the coherence of global governance, particularly in addressing transnational crises such as climate change, economic instability, and security threats. Furthermore, the erosion of normative consensus has led to divergent interpretations of international law, human rights, and security norms, creating potential friction points between different regional and ideological blocs.

Conclusion

De-Westernization constitutes one of the defining dynamics of contemporary international relations. Its significance lies not only in constraining Western hegemony but also in reshaping the structural and normative foundations of the global order. However, the findings of this study suggest that de-Westernization is inherently ambivalent: it opens opportunities for greater inclusivity, justice, and representation, while simultaneously generating instability, rivalry, and governance deficits.

The central challenge for the future is not merely to reduce Western dominance, but to guide de-Westernization toward a more humane, equitable, and sustainable global order. Achieving this outcome requires coordinated efforts by emerging powers, meaningful reform of international institutions, and active participation by social and political movements. Additionally, fostering normative dialogue, strengthening regional governance mechanisms, and promoting cross-cultural understanding are crucial to mitigating conflict and enhancing resilience in the global system. Without such mechanisms, the global system risks remaining trapped in a state of competitive multipolarity marked by uncertainty, persistent instability, and episodic crises, undermining the prospects for long-term peace and cooperative problem-solving.

Bibliography

- Achcar, G. (2021, April 6). "How to avoid the anti-imperialism of fools." *The Nation*. <https://www.thenation.com/article/politics/anti-imperialism-syria-progressive/>
- Ashraf Nazari, A., & Salimi, B. (2016). "Far-right populism in European democracies: A case study of France (Populism-e rast-e efrati dar demokrasi-haye Orupayi: Motale'eh-ye moredi-ye Faranceh)." *Government Studies (Dowlat Pazhouhi)*, 1(4), 157–185. [In Persian]
- Billion, D., & Ventura, C. (2020, April). "Protest movements in the world: Causes, dynamics, and limits. Algeria, Bolivia, Chile, Colombia, Catalonia, Hong Kong, Egypt, Ecuador, Haiti, Iraq, Lebanon, Sudan." *IRIS*. <https://www.afd.fr>
- Billion, D., & Ventura, C. (2021). *Decolonizing the West: Rethinking the world order*. Paris: Éditions La Découverte.
- Brisson, T. (2025). *The de-westernization of knowledge*. Paris: La Découverte.
- Chakravartty, P., & Roy, S. (2023). "De-westernizing political communication theories and research: More perspectives, new directions." *Political Communication Report*, Fall 2023(28). <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-41239>
- Chomsky, N. (2002). *Understanding power: The indispensable Chomsky*. New York: The New Press.

263 Abstract

- Friedrich-Ebert-Stiftung. (n.d.). "Protest movements in the world: Summary of major 21st-century issues." *FES New York*. <https://ny.fes.de>
- Ghanbarlou, A. (2019). "A critique of neoliberalism from the perspective of the Frankfurt School (Naqd-e neoliberalism az manzar-e maktab-e Frankfurt)." *Fundamental Westology (Gharbshenasi-ye Bonyadi)*, 10(1), 175–198. [In Persian]
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Glassman, J., Park, B. G., & Choi, Y. J. (2008). "Failed internationalism and social movement decline: The cases of South Korea and Thailand." *Critical Asian Studies*, 40(3), 339–372. <https://doi.org/10.1080/14672710802274110>
- Keshtiban, A. E., Callaghan, G., & Harris, J. (2021). "Leadership in leaderless organizations: Leaderlessness in social movements." *Human Resource Development Quarterly*, 32, 355–374. <https://doi.org/10.1002/hrdq.21427>
- Khalaji, A. (2015). "The world-system model and the analysis of social movements (Olgu-ye nezam-e jahani va tahlil-e jonbeshhaye ejtema'i)." *Contemporary Political Essays (Jostarha-ye Siyasi-ye Mo'aser)*, 6(16), 41–61. [In Persian]
- Kugler, J., & Organski, A. F. K. (1989). "The power transition: A retrospective and prospective evaluation." In M. Midlarsky (Ed.), *Handbook of War Studies* (pp. 171–194). Boston: Unwin Hyman.
- Lemke, D. (1997). "The continuation of history: Power transition theory and the end of the Cold War." *Journal of Peace Research*, 34(1), 23–36.
- Merics. (2025, July 31). "China and Russia are using the Shanghai Cooperation Organization to push alternative global order." *MERICCS*. <https://merics.org/en/comment/china-and-russia-are-using-shanghai-cooperation-organization-push-alternative-global-order>
- Micheletti, P. (2010). "Decolonizing does not mean renouncing." *Humanitaire*, 24. <http://journals.openedition.org/humanitaire/691>
- Nezami Pour, G., Najafi Siyar, R., & Asayesh Javid, A. (2025). "Driving forces shaping the emerging global order (Pishranhaye ta'sirgozar bar nazm-e jahani-ye pish-e ru)." *Interdisciplinary Studies of Strategic Knowledge (Motale'at-e Beynreshitei-ye Danesh-e Rahbordi)*, 15(58), 107–134. [In Persian]
- Organski, A. F. K. (1958). *World politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Qanbarloo, A. (2019). "Critique of neoliberalism from the Frankfurt School perspective [In Persian]." *Gharb Shenasi-e Bonyadi*, 10(1), 175–198.
- Saeedi, R.-A. (2020). "The implications of de-Westernization of international relations for regional studies (Payamadhaye gharb-zodayi az ravabet-e beynolmelal bar motale'at-e mantaghei)." *Political Knowledge (Danesh-e Siyasi)*, 31(16), 191–218. [In Persian]
- Sedigh Batahayi, M. E. (2015). "The nightmare of underdevelopment in developing countries: A theoretical look at the economic policies of developed countries with emphasis on hegemony (Kabous-e towse'e-nayaftegi-ye keshvarhaye dar hal-e towse'eh: Negahi teoriq be siyasathaye

- eqtesadi-ye keshvarhaye towse'e-yafteh ba ta'kid bar hegemon)." *Quarterly Journal of Political Science (Faslnameh-ye Takhasosi-ye Olum-e Siyasi)*, 11(31), 93–114. [In Persian]
- Sazmand, B. (2024). "The Global South and BRICS: Why Indonesia did not join BRICS (Jonub-e Jahani va BRICS: Cherayi-ye napeyvastan-e Indonezi be BRICS)." *Country Studies (Motale'at-e Keshvarha)*, 2(2), 331–351. [In Persian]
- Secen, S. (2025, July 23). "Competitive multilateralism and the future of global governance." *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2025/07/23/competitive-multilateralism-and-the-future-of-global-governance/>
- Shiroudi, M. (2004). "Liberal democracy under critique (Liberal demokrasi dar buteh-ye naqd)." *Hosoun*, 2(1), 132–162. [In Persian]
- Vinhas, S. (2010). "Decolonization, viewed from the field." *Humanitaire*, 24. <http://journals.openedition.org/humanitaire/708>
- Vahabi, M. (2008). "The global financial crisis and the failure of the (American) neoliberal capitalist model (Bohran-e mali-ye jahani va shekast-e olgu-ye sarmayedari-ye neoliberal [Amrikayi])." *Political–Economic Information (Ettela'at-e Siyasi–Eghtesadi)*, 23(253–254), 4–33. [In Persian]
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world-system, Vol. I*. New York: Academic Press.
- Yu, S. (2025, August 28). "'The Tianjin moment': How Trump's tariffs are shaping a new global order ('Lahzat-e Tianjin'... chegunegi-ye sheklgiri-ye nazm-e jahani-ye jadid tavasot-e ta'rifat-e Trump)." *Al Majalla*. <https://www.majalla.com/node/327140> [In Arabic]
- Zarif, M. J., Sajjadpour, S. K., & Molaei, E. (2019). "The transitional era of international relations in the post-Western world (Douran-e gozar-e ravabet-e beynolmelal dar jahan-e pasagharbi)." Tehran: *Center for Political and International Studies, Ministry of Foreign Affairs*. [In Persian]

پیامدهای غرب زدایی بر نظم جهانی

محمدرضا دهشیری*

زهرانورین**

چکیده

غرب‌زدایی نمایانگر فرایندی تحول‌آفرین در نظام بین‌الملل است که با کاهش سلطه هژمونیک غرب و بازچینی مناسبات قدرت مشخص می‌شود. این فرایند تحت تأثیر تغییرات ژئوپلیتیکی، ظهور قدرت‌های نوظهور، تناقض‌های داخلی در مدل‌های سیاسی و اقتصادی غرب و جنبش‌های عدالت‌محور، به ویژه در کشورهای جنوب جهانی، شکل می‌گیرد. در نتیجه، نظم جهانی معاصر دیگر از طریق چارچوب‌های متمرکز بر غرب قابل توضیح نیست و در عوض با ساختارهای قدرت چندمرکزی، ائتلاف‌های سیال و رقابت فزاینده ژئوپلیتیکی، اقتصادی و فناوری مشخص می‌شود.

این مقاله پیامدهای غرب‌زدایی برای نظم جهانی را بررسی می‌کند و استدلال می‌کند که این فرایند، به جای ایجاد نظامی متوازن یا رهایی‌بخش، احتمالاً باعث تشدید رقابت میان قدرت‌های بزرگ، نظامی‌گرایی و ناپایداری سیستم می‌شود. با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و منابع ثانویه شامل ادبیات علمی و گزارش‌های بین‌المللی، این مطالعه محرک‌ها و پیامدهای چندبعدی غرب‌زدایی را تحلیل می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهند که اگرچه این فرایند باعث افزایش قدرت جمعی جنوب جهانی و تنوع‌بخشی به مکانیسم‌های حکمرانی شده است، اما در عین حال باعث افزایش عدم اطمینان، تضعیف انسجام نهادی و پیچیده‌تر شدن مدیریت بحران‌ها شده است. مقاله نتیجه‌گیری می‌کند که مسیر غرب‌زدایی

* استاد گروه علوم سیاسی، دانشکده روابط بین‌الملل وزارت خارجه، تهران، ایران،
mohammadreza_dehshiri@yahoo.com

** دانشجوی دکترای مطالعات فرانسه، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، znourinel@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲

به توانایی بازیگران و نهادهای نوظهور در مدیریت رقابت و اصلاح ساختارهای حکمرانی بستگی دارد.

کلیدواژه‌ها: غرب‌زدایی، نظم جهانی چندقطبی، زوال هژمونی غرب، قدرت‌های نوظهور، رقابت میان قدرت‌های بزرگ.

۱. مقدمه

دهه سوم قرن بیست و یکم با تحولات عمیق و چندلایه‌ای در نظام بین‌الملل همراه بوده است که بسیاری از توازن‌های سستی قدرت را به چالش کشیده و نشان‌دهنده کاهش تدریجی نفوذ غرب در عرصه جهانی است. این تحولات تنها محدود به حوزه سیاسی یا نظامی نیستند، بلکه ابعاد اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی نیز نقش مهمی در بازتعریف قدرت‌های جهانی ایفا می‌کنند. بحران مالی جهانی، همه‌گیری کووید-۱۹، پیامدهای تغییرات اقلیمی و رشد سریع جمعیت جهان، از جمله عواملی هستند که ساختارهای قدیمی نظم بین‌المللی را تحت فشار قرار داده و نشان می‌دهند که جهان در مسیر یک بازچیدمان ژئوپلیتیک گسترده قرار دارد. این فرآیندها، در کنار تحولات منطقه‌ای و ملی، چشم‌انداز رقابت و همکاری میان قدرت‌ها را پیچیده‌تر کرده و نفوذ تاریخی غرب را ناپایدار ساخته‌اند.

در این شرایط، وقایع برجسته‌ای مانند جنگ اوکراین، بازگشت روسیه به عرصه قدرت و خروج پرهزینه آمریکا از افغانستان، مشروعیت و انسجام نظم بین‌المللی موجود را بیش از پیش متزلزل کرده‌اند. این وقایع نمایانگر یک تحول گسترده‌تر هستند: روندی که اغلب با عنوان «غرب‌زدایی» توصیف می‌شود. غرب‌زدایی نه تنها کاهش نسبی هژمونی غرب و تضعیف ارزش‌ها و هنجارهای آن را نشان می‌دهد، بلکه قدرت گرفتن تدریجی کشورهای نوظهور و افزایش نقش کشورهای جنوب جهانی را نیز بازتاب می‌دهد. این روند، به وضوح نشان می‌دهد که نظم جهانی دیگر تحت سلطه انحصاری غرب نیست و بازیگران جدید، با سیاست‌ها و استراتژی‌های متفاوت، در شکل‌دهی آینده بین‌الملل نقش‌آفرینی می‌کنند.

با این حال، پیامدهای غرب‌زدایی محدود به تغییر جایگاه قدرت‌ها نیست. این روند می‌تواند مسیر نظم جهانی را به سمت رقابت شدیدتر و تنش‌های فزاینده سوق دهد. افزایش تمرکز بر رقابت‌های نظامی میان قدرت‌های بزرگ، بازتعریف اتحادها و ائتلاف‌های

منطقه‌ای، تشدید رقابت‌های اقتصادی و تکنولوژیک، نمونه‌هایی از اثرات ملموس این تحول هستند. همزمان، ظهور کشورهای نوظهور به معنای تغییر موازنه قدرت و ظهور جریان‌های جدید سیاسی و اقتصادی است که نظم جهانی را پیچیده‌تر می‌کند. (نظامی پور و همکاران، ۲۰۲۵: ۱۲۸) در کنار این‌ها، واکنش غرب برای حفظ رهبری جهانی و استفاده از ابزارهای فشار و قدرت نرم و سخت، خود می‌تواند عامل بی‌ثباتی و افزایش رقابت‌های ژئوپلیتیک شود. در نتیجه، جهان امروز در نقطه‌ای حساس قرار دارد؛ جایی که همزمانی افول نسبی قدرت‌های سنتی و ظهور بازیگران جدید، آینده نظم بین‌الملل را به شدت به تصمیمات و تعاملات میان قدرت‌ها وابسته ساخته است.

از این رو، این مقاله در صدد پاسخ به این پرسش اصلی است که پیامدهای های غرب‌زدایی بر نظم جهانی چیست؟

در این چارچوب، متغیر مستقل پژوهش، «فرآیند غرب‌زدایی» و متغیر وابسته، «تحولات نظم جهانی» و پیامدهای آن است. فرضیه اصلی مقاله آن است که غرب‌زدایی بیش از آنکه به استقرار یک نظم جهانی متعادل و رهایی‌بخش منجر شود، می‌تواند به تشدید رقابت قدرت‌های بزرگ، افزایش نظامی‌گری و در نتیجه بی‌ثباتی نظم جهانی بینجامد. روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها از طریق منابع ثانویه همچون مقالات، کتب و گزارش‌های معتبر بین‌المللی گردآوری شده است. هدف نهایی پژوهش، واکاوی دلایل غرب‌زدایی و بررسی پیامدهای آن بر چشم‌انداز نظم جهانی آینده است.

۲. پیشینه پژوهش

در بررسی پیشینه پژوهش در زمینه غرب زدایی دیدگاه‌های متعددی در این زمینه عرضه شده است.

میشلتی (۲۰۱۰) در مقاله خود با عنوان «غرب‌زدایی به معنای چشم‌پوشی یا انصراف نیست» نقدی بر سلطه الگوی غربی در کمک‌های بشردوستانه ارائه می‌دهد و نشان می‌دهد که ساختارهای سازمانی و مالی وابسته به غرب، استقلال و اثربخشی اقدامات بشردوستانه را محدود کرده‌اند. او معتقد است که غرب‌زدایی به معنای نفی دستاوردهای غرب نیست، بلکه نیازمند تنوع در کنشگران و بهره‌گیری از ظرفیت‌های کشورهای چگون هند، آفریقای جنوبی و برزیل است. هرچند مقاله بیشتر بر جنبه‌های نظری تأکید دارد و داده‌های میدانی اندکی ارائه می‌دهد، چارچوب مفهومی آن برای بررسی ضرورت غرب‌زدایی در سایر

حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی اهمیت دارد. مزیت مقاله حاضر نسبت به میشلتی این است که علاوه بر تحلیل نظری، دلایل ظهور غرب‌زدایی و پیامدهای آن را در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی گسترده‌تر بررسی می‌کند.

استفان وینهایس (۲۰۱۰) در مقاله «غرب‌زدایی، از منظر میدانی» با بهره‌گیری از مشاهدات میدانی نشان می‌دهد که بسیاری از چارچوب‌های مدیریتی غربی با واقعیت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جوامع گیرنده کمک همخوانی ندارد و ممکن است اثربخشی اقدامات را کاهش دهد. وی بر ضرورت بومی‌سازی سیاست‌ها و توجه به دانش محلی تأکید می‌کند. با این حال، داده‌ها عمدتاً مبتنی بر مشاهدات میدانی هستند و تعمیم نتایج محدود است؛ همچنین تحلیل‌ها بیشتر توصیفی و تجربی بوده و ارائه چارچوب عملیاتی برای بومی‌سازی کمک‌ها کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مزیت مقاله حاضر نسبت به وینهایس تحلیل گسترده‌تر و نظریه‌محور آن است که امکان تعمیم نتایج و بررسی پیامدهای اجتماعی و فرهنگی غرب‌زدایی در حوزه‌های دیگر را فراهم می‌کند.

کتاب «غرب‌زدایی دانش‌ها» نوشته توماس بریسون (۲۰۲۵) به نقد هژمونی دانش غربی و بازتولید دانش در چارچوب‌های بومی می‌پردازد. بریسون با بررسی تطبیقی کشورهایمانند مصر، ژاپن، هند و چین نشان می‌دهد که بسیاری از نظریه‌ها و مفاهیم غربی نمی‌توانند تجربه و واقعیت‌های جوامع غیرغربی را به‌طور کامل تحلیل کنند و نیازمند بازخوانی و بازتولید دانش هستند. محدودیت اصلی اثر تمرکز بر نمونه‌های منتخب کشورها و کمبود بررسی چالش‌های عملی و موانع نهادی است، با این حال اهمیت آن در ارائه راهکارهای نظری برای بازبومی‌سازی دانش و تعامل سازنده با تجربه محلی برجسته است. مزیت مقاله حاضر نسبت به بریسون، تحلیل پیامدهای عملی و اجتماعی غرب‌زدایی و ارائه چارچوب تحلیلی گسترده‌تر است که دامنه موضوعی وسیع‌تری را پوشش می‌دهد.

مقاله «پیامدهای غرب‌زدایی از روابط بین‌الملل برای مطالعات منطقه‌ای» نوشته روح‌الامین سعیدی (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که نظریه‌های رایج روابط بین‌الملل عمدتاً مبتنی بر ارزش‌ها و تجارب غربی هستند و قادر به تحلیل دقیق تحولات غیرغربی نیستند. نویسنده با تمرکز بر مطالعات منطقه‌ای اهمیت غرب‌زدایی را برای تولید دانش مستقل و بومی برجسته می‌کند. محدودیت‌های مقاله شامل تمرکز بیشتر بر جنبه‌های نظری و کمبود داده‌های میدانی و تجربی است که قابلیت تعمیم نتایج را کاهش می‌دهد. همچنین بررسی چالش‌ها و موانع نهادی کمتر صورت گرفته است. مزیت مقاله حاضر نسبت به اثر سعیدی،

تحلیل گسترده‌تر پیامدهای اجتماعی و فرهنگی غرب‌زدایی و پوشش جامع‌تر حوزه‌ها است.

در حوزه علوم ارتباطات سیاسی، مقاله «غرب‌زدایی نظریه‌ها و پژوهش‌های ارتباطات سیاسی: دیدگاه‌های بیشتر و مسیرهای نو» نوشته پائولا چاکراواری و سیریوپا روی (۲۰۲۳) نشان می‌دهد که بسیاری از نظریه‌ها و رویکردهای موجود مبتنی بر مفروضات غربی هستند و نمی‌توانند واقعیت‌ها و تجربیات غیرغربی را به‌درستی تحلیل کنند. مقاله اهمیت تنوع نظری و توجه به بسترهای فرهنگی و اجتماعی غیرغربی را برجسته می‌کند. با این حال، تمرکز اثر غالباً نظری و کمبود شواهد تجربی میدانی، و همچنین بررسی محدود موانع نهادی، از محدودیت‌های آن محسوب می‌شود. مزیت مقاله حاضر نسبت به این اثر، ترکیب تحلیل نظری و عملی و پوشش جامع‌تر پیامدهای غرب‌زدایی در حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی است که محدودیت‌های پیشین را جبران می‌کند.

با بررسی منابع پیشین، روشن می‌شود که پژوهش حاضر نسبت به آثار قبلی مزیت اصلی خود را در ترکیب تحلیل نظری و عملی، پوشش گسترده‌تر پیامدهای اجتماعی و فرهنگی و بررسی جامع‌تر دلایل ظهور غرب‌زدایی نشان می‌دهد. این پژوهش محدودیت‌های منابع قبلی، از جمله تمرکز محدود بر یک حوزه خاص، کمبود داده‌های تجربی و عدم توجه کافی به موانع نهادی، را جبران کرده و چارچوب تحلیلی کامل‌تری ارائه می‌دهد که امکان تعمیم نتایج و کاربرد آن در حوزه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی را فراهم می‌سازد.

۳. تعریف مفاهیم

تحلیل پیامدهای غرب‌زدایی بر نظم جهانی مستلزم درک دقیق مفاهیمی چون «غرب» و «غرب‌زدایی» است؛ زیرا غرب فراتر از یک محدوده جغرافیایی صرف، نمایانگر هژمونی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است.

۱.۳ غرب

بر اساس دیدگاه‌های ایمانوئل والرشتاین، غرب بخشی از «هسته» نظام جهانی سرمایه‌داری است که از طریق قدرت اقتصادی و سیاسی خود، کنترل منابع و بازارها، و تنظیم نهادهای جهانی، جایگاه هژمونیک خود را تثبیت می‌کند (Wallerstein, 1974). آنتونی گیدنز نیز غرب

را حامل مدرنیته و فرآیند جهانی شدن می‌داند که نهادها و ساختارهای اقتصادی و فرهنگی آن به سرعت در سراسر جهان گسترش یافته‌اند و امکان بازتولید مدرنیته به شیوه‌های مختلف را فراهم می‌کند (Giddens, 1990). از سوی دیگر، نوام چامسکی غرب را نماینده هژمونی سیاسی و اقتصادی می‌داند که از طریق سیاست خارجی، نهادهای بین‌المللی و رسانه‌ها نفوذ خود را بر سایر بخش‌های جهان اعمال می‌کند (Chomsky, 2002).

۲.۳ غرب‌زدایی

غرب‌زدایی در چارچوب این تحلیل به روندی اطلاق می‌شود که در آن تسلط ساختاری و نمادین غرب بر سیاست، اقتصاد و فرهنگ به چالش کشیده شده و امکان بازتعریف هویت، سیاست و اقتصاد بر اساس ظرفیت‌ها و منافع جوامع غیرغربی فراهم می‌شود. از منظر چامسکی، غرب‌زدایی مستلزم نقد امپریالیسم و بازپس‌گیری استقلال سیاسی و اقتصادی کشورهاست، در حالی که والرشتاین آن را به معنای بازخوانی تاریخ و اقتصاد جهان بدون محوریت اروپا و کاهش وابستگی کشورهای حاشیه‌ای به نظام سرمایه‌داری غربی می‌داند (Wallerstein, 1974). گیدنز نیز بر ضرورت درک مدرنیته چندقطبی و جهانی شدن چندفرهنگی تأکید می‌کند و نشان می‌دهد که فرآیند غرب‌زدایی شامل بازتولید مدرنیته به شیوه‌های محلی و منطقه‌ای است که الزاما به الگوی غربی محدود نمی‌شود (Giddens, 1990).

حوزه نظری غرب‌زدایی، بر اساس این دیدگاه‌ها، شامل تحلیل ساختارهای هژمونیک، نقد نهادهای جهانی و بازانديشی در مفهوم مدرنیته و توسعه است.

از منظر والرشتاین، نظریه نظام جهانی ابزار تحلیلی مناسبی برای درک چگونگی شکل‌گیری و تداوم سلطه غرب فراهم می‌کند (Wallerstein, 1974). گیدنز نیز تأکید می‌کند که مدرنیته رادیکال با ویژگی‌های جهانی شونده، باید در چارچوب چندقطبی و با توجه به تنوع فرهنگی و نهادهای جوامع غیرغربی تحلیل شود (Giddens, 1990). چامسکی نیز نشان می‌دهد که نقد امپریالیسم و نقش نهادهای غربی در سیاست جهانی از اجزای اصلی حوزه نظری غرب‌زدایی است (Chomsky, 2002).

در بعد عملی، غرب‌زدایی شامل اقداماتی در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نهادی است. از منظر اقتصادی، کاهش وابستگی به قدرت‌های غربی و تقویت اقتصادهای محلی از اهمیت بالایی برخوردار است. در حوزه سیاسی، اتخاذ سیاست خارجی مستقل و

تقویت حاکمیت ملی و کاهش نفوذ نهادهای بین‌المللی تحت سلطه غرب اهمیت دارد. در سطح فرهنگی و هویتی، بازسازی و احیای هویت‌ها، زبان و فرهنگ محلی و مقاومت در برابر هژمونی فرهنگی غرب از ارکان مهم غرب‌زدایی محسوب می‌شوند. از نظر نهادی، ایجاد و تقویت نهادهای محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی که نماینده منافع غیرغربی باشند، نقش حیاتی در این روند دارد.

کارگزاران این روند شامل دولت‌ها و حکومت‌هایی هستند که با اتخاذ سیاست‌های اقتصادی و فرهنگی مستقل، نقش ساختاری در کاهش سلطه غرب ایفا می‌کنند. جنبش‌ها و نهادهای مدنی، از جمله روشنفکران، فعالان اجتماعی و رسانه‌ها، نقد نظری و عملی نسبت به هژمونی غرب ارائه می‌دهند و توانمندسازی جوامع غیرغربی را تسهیل می‌کنند. همچنین پژوهشگران و متفکران، با ارائه چارچوب‌های نظری، زمینه‌بازاندیشی در ساختارهای جهانی را فراهم می‌آورند و بازیگران اقتصادی و فرهنگی محلی و منطقه‌ای، با تولید محتوا، اقتصاد و هویت بومی، مدرنیته غیرغربی را بازتولید می‌کنند.

با ترکیب دیدگاه‌های این سه متفکر، می‌توان «غرب» را به عنوان یک ساختار هژمونیک جهانی و «غرب‌زدایی» را به عنوان یک پروژه نظری و عملیاتی تعریف کرد که امکان تحلیل انتقادی و بازتولید نظم جهانی چندقطبی را فراهم می‌آورد. این چارچوب هم در سطح انتقادی و هم در سطح ساختاری قابلیت کاربرد دارد و نشان می‌دهد که غرب‌زدایی نه صرفاً یک شعار، بلکه یک مسیر تحلیلی و عملی برای بازسازی نظم جهانی محسوب می‌شود.

۴. چارچوب نظری

نظریه «نظام در حال گذار» که از دهه ۱۹۵۰ به ادبیات روابط بین‌الملل وارد شد، بر این فرض استوار است که ثبات نظام بین‌الملل در گرو وجود یک قدرت هژمون است. زمانی که این هژمون در موقعیت برتر خود قرار دارد، قواعد و نهادهای بین‌المللی با اقتدار بیشتری عمل می‌کنند؛ اما هنگامی که روند افول آن آغاز می‌شود و قدرت‌های نوظهور در جایگاه رقابتی قرار می‌گیرند، نظام وارد مرحله‌ای از گذار می‌شود که ویژگی اصلی آن بی‌ثباتی، تنش و تلاش برای بازتعریف قواعد بازی است (Organski, 1958; Kugler & Organski, 1989). در این چارچوب، غرب‌زدایی را می‌توان به مثابه همان فرایند افول هژمون غربی

دانست که با صعود دیگر بازیگران هم‌زمان شده و امکان تغییر توازن قدرت جهانی را فراهم آورده است.

البته گذار در نظام بین‌الملل تنها به تغییرات کمی در قدرت سخت محدود نمی‌شود. تحولات سه دهه اخیر نشان داده‌اند که علاوه بر جابه‌جایی ژئوپلیتیک میان بازیگران بزرگ، نوعی تحول کیفی در مشروعیت و کارآمدی ارزش‌ها و نهادهای غربی نیز در حال وقوع است. آنچه برخی تحلیلگران از آن با عنوان «جهان پساغربی» یاد می‌کنند، بازتاب همین وضعیت است: نظامی که دیگر تنها بر انحصار غرب متکی نیست و در آن قدرت‌های نوظهور آسیایی، کشورهای جنوب جهانی و حتی بازیگران غیردولتی سهم روزافزونی در شکل‌دهی به قواعد دارند (Lemke, 1997; ظریف، ۱۳۹۸). در این معنا، گذار نه صرفاً یک رقابت قدرت میان آمریکا و رقبای آن، بلکه فرایندی چندوجهی است که ارزش‌ها، مشروعیت سیاسی و سازوکارهای بین‌المللی را نیز دگرگون می‌سازد.

از این منظر، غرب‌زدایی به‌عنوان نشانه‌ای از دگرگونی توازن قدرت و کاهش مشروعیت غربی، در دل خود حامل دو پیامد متناقض است: از یک‌سو می‌تواند راه را برای ظهور الگوهای متکثرتر همکاری و توزیع متوازن‌تر قدرت هموار کند و از سوی دیگر، بستر تش‌های ژئوپلیتیک و بی‌ثباتی‌های نوظهور را فراهم آورد. چگونگی برون‌رفت از این وضعیت و سمت‌وسوی نظم آینده، بستگی مستقیم به نحوه تعامل قدرت‌های بزرگ و نیز ظرفیت نظام بین‌الملل برای پذیرش تکثر و بازتعریف قواعد خواهد داشت.

۵. دلایل غرب‌زدایی

دلایل غرب‌زدایی را می‌توان در اردوگاه‌گرایی، تشدید تناقضات لیبرال دموکراسی و شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی ضد جهانی سازی جستجو کرد که شرح آن در پی می‌آید.

۱.۵ اردوگاه‌گرایی

ناکارآمدی و دگرگونی اردوگاه‌گرایی یکی از عوامل مهمی است که روند غرب‌زدایی را تشدید کرده و زمینه را برای بازتعریف قدرت و شکل‌دهی به یک چندجانبه‌گرایی مستقل فراهم می‌آورد.

اردوگاه‌گرایی، مفهومی که ریشه در دوران جنگ سرد دارد، به معنای هم‌سو شدن خودکار کشورها یا گروه‌های سیاسی با یکی از دو بلوک اصلی —غرب به رهبری ایالات متحده و شرق به رهبری اتحاد شوروی— بود. در این چارچوب، هویت سیاسی و امنیتی کشورها غالباً بر اساس تعلق آن‌ها به یک بلوک تعریف می‌شد و انتظار می‌رفت که هم‌سوها بدون بررسی شرایط منطقه‌ای یا ملاحظات ملی، سیاست‌های هم‌سو با بلوک خود را دنبال کنند. با این حال، از اواخر دهه ۱۹۷۰ این ساختار ایدئولوژیک به تدریج تضعیف شد. رویدادهایی مانند حمله ویتنام به کامبوج، تجاوز چین به کامبوج در سال ۱۹۷۹ و جنگ افغانستان به رهبری شوروی (۱۹۷۹-۱۹۸۹) نشان دادند که کشورها نه صرفاً بر اساس تعلق ایدئولوژیک، بلکه بر اساس ملاحظات امنیتی، منافع ملی و شرایط منطقه‌ای عمل می‌کنند. این تجربه آشکار ساخت که هم‌سو بودن با یک قدرت بزرگ تضمینی برای اتخاذ تصمیمات ایدئولوژیک یا حفظ صلح نیست و پیچیدگی عوامل سیاسی و اقتصادی نقش تعیین‌کننده‌ای در رفتار کشورها ایفا می‌کند. در نتیجه، سیاست‌های مترقی‌گرایانه یا واکنش‌های خودکار به اردوگاه‌ها دیگر کارآمد نبود و تحلیل دقیق‌تر واقعیت‌های میدانی و پیامدهای عملی کشورها در تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی ضروری شد.

با پایان جنگ سرد و فروپاشی اتحاد شوروی، جهان وارد دوره‌ای تک‌قطبی شد که در آن بلوک مقابل واقعی برای غرب وجود نداشت و مفهوم سستی اردوگاه‌گرایی به کلی بی‌کاربرد شد. با این حال، سلطه ایالات متحده و سیاست‌های یک‌جانبه‌گرایانه آن، همچنان موجب بی‌ثباتی و واکنش‌های انتقادی در سطح جهانی شده است. نمونه‌های تاریخی این روند شامل تحریم‌های اقتصادی گسترده علیه عراق در دهه ۱۹۹۰ و اوایل دهه ۲۰۰۰، مداخله نظامی ناتو و آمریکا علیه صربستان در سال ۱۹۹۹ به بهانه پایان دادن به پاک‌سازی قومی کوزوویی‌ها، و ایجاد منطقه پرواز ممنوع بر فراز لیبی بر اساس قطعنامه ۱۹۷۳ شورای امنیت در مارس ۲۰۱۱ است. عملیات نظامی ناتو از ۳۱ مارس ۲۰۱۱، که با سوءاستفاده از این قطعنامه برای تغییر رژیم در طرابلس انجام شد و نهایتاً لیبی را به کشوری شکست‌خورده تبدیل کرد، نمونه‌ای بارز از پیامدهای سلطه یک‌جانبه و استفاده از ابزارهای نظامی برای اهداف فراتر از مأموریت‌های حقوقی اولیه است.

این تحولات نشان می‌دهند که واکنش‌ها به سلطه آمریکا دیگر صرفاً ایدئولوژیک نیستند، بلکه ناشی از پیامدهای عملی و منافع ملی کشورها هستند. بسیاری از دولت‌ها،

سازمان‌ها و جریان‌های منطقه‌ای، در مقابل سیاست‌های یک‌جانبه غرب، به دنبال تدوین راهبردهای جایگزین و ایجاد بلوک‌ها یا ائتلاف‌های مستقل شده‌اند.

شاید بتوان روند غرب‌زدایی را به‌عنوان واکنشی جهانی به دیکتاتوری اولترالیبرالیسم تفسیر کرد، زیرا این نوع سلطه اقتصادی و سیاسی، با تمرکز شدید بر منافع سرمایه و بازار آزاد، سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی نابرابر را تحمیل کرد که رفاه عمومی، عدالت اجتماعی و ملاحظات زیست‌محیطی را به خطر انداخت.

پیامد این سیاست‌ها باعث شد نظام بین‌الملل دچار شکاف و کاهش کارآمدی شود و دیگر نتواند به چالش‌های قرن بیست‌ویکم—مانند تغییرات اقلیمی، بحران تنوع زیستی، توسعه، مبارزه با فقر، ظهور قدرت‌های نوظهور و بازتعریف روابط قدرت میان کشورها—پاسخ مؤثر دهد.

در چنین شرایطی، جهان تک‌قطبی و تحت سلطه آمریکا، زمینه‌ای فراهم کرد که کشورها برای حفظ منافع خود یا مخالفت با فشار واشنگتن، به شکل جدیدی هم‌سو شوند. این پدیده، که ژیلبر اشکار آن را «بازگشت اردوگاه‌گرایی جنگ سرد» می‌نامد، دیگر به معنای هم‌سوئی با بلوک شوروی نیست، بلکه بر اساس منطق «دشمن دشمن من دوست من است» شکل می‌گیرد (Achcar, 2021).

در این چارچوب، هر کشور با ایجاد زنجیره‌های نوین مشارکت‌های سیاسی و اقتصادی تلاش می‌کند منافع خود را تثبیت یا تقویت کند، به گونه‌ای که بیشترین سود یا کمترین زیان را برای خود تضمین نماید و هم‌زمان واکنش‌هایی را به سلطه اقتصادی و سیاسی آمریکا نشان دهد، که همه این‌ها بازتابی از محدودیت‌های نظام بین‌الملل و پیامدهای اولترالیبرالیسم در قرن بیست‌ویکم است (Billion & Ventura, 2021: 77).

در مقابل نسخه کلاسیک اردوگاه‌گرایی، نوعی «اردوگاه‌گرایی معکوس» نیز وجود دارد که عمدتاً از سوی قدرت‌های غربی و به‌ویژه ایالات متحده دیکته می‌شود. در این رویکرد، کشورهای جهان به دو دسته ساده تقسیم می‌شوند: دموکراتیک یا اقتدارگرا، لیبرال یا غیرلیبرال. هدف این است که کشورها بر اساس این تقسیم‌بندی‌ها تصمیم بگیرند و موقعیت خود را انتخاب کنند. اما واقعیت پیچیده‌تر است؛ کشورها معمولاً تصمیم‌های خود را بر اساس منافع ملی، امنیت، اقتصاد و شرایط منطقه‌ای می‌گیرند و نمی‌توان آن‌ها را صرفاً به عنوان «دوست» یا «دشمن» تعریف کرد.

برای مثال، در آمریکای لاتین، کشورهایی که میان رقابت چین و آمریکا قرار دارند، از رویکرد «عدم تعهد فعال» استفاده می‌کنند تا مستقل عمل کنند و از چارچوب‌های ساده اردوگاه‌گرایانه فراتر بروند. (Fortín et al., 2020)

به طور خلاصه، شکست و محدودیت‌های اردوگاه‌گرایی سنتی — که کشورها را به هم‌سویی خودکار با یک بلوک بزرگ مجبور می‌کرد — یکی از دلایل مهم غرب‌زدایی است. تجربه تاریخی نشان داد که هم‌سویی صرف با یک قدرت بزرگ دیگر تضمینی برای حفظ منافع ملی، صلح یا سیاست ایدئولوژیک نیست و کشورها بر اساس شرایط واقعی خود تصمیم می‌گیرند. بنابراین، با فروپاشی جهان دو قطبی و ظهور سلطه یک‌جانبه آمریکا، بسیاری از کشورها به دنبال ایجاد راهبردها و مشارکت‌های مستقل برای حفاظت از منافع خود و مقابله با فشار غرب هستند. این حرکت به سمت استقلال و بازتعریف قدرت، بخشی از روند گسترده‌تر غرب‌زدایی است که امکان شکل‌گیری توازن‌های نوین، چندجانبه‌گرایی واقعی و بازسازی عادلانه روابط بین‌المللی را فراهم می‌کند.

۲.۵ تشدید تناقضات لیبرال دموکراسی

یکی دیگر از عوامل مهم در روند غرب‌زدایی، تشدید تناقض‌ها و ناکارآمدی‌های لیبرال‌دموکراسی در کشورهای غربی است.

لیبرال‌دموکراسی نظامی است که هم بر مشارکت مردم در تصمیم‌گیری سیاسی از طریق انتخابات آزاد و نهادهای نمایندگی تأکید دارد و هم بر حفاظت از آزادی‌های فردی، حقوق بشر و محدودیت قدرت دولت، اما این نظام با چند تناقض ساختاری مواجه است؛ نخست، وقتی با اقتصاد بازار آزاد همراه می‌شود، تمرکز ثروت و قدرت در دست اقلیت افزایش می‌یابد و عملاً تأثیر مردم عادی در تصمیم‌گیری سیاسی کاهش می‌یابد، یعنی دموکراسی به شکلی نمادین باقی می‌ماند و عدالت اقتصادی تحقق نمی‌یابد، دوم، آزادی‌های فردی که اساس لیبرالیسم است گاهی با خواست اکثریت یا فشارهای اقتصادی و اجتماعی تضاد پیدا می‌کند و به محدود شدن حقوق اقلیت‌ها می‌انجامد، سوم، کاهش نقش دولت در ارائه خدمات اجتماعی و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر باعث تضعیف عدالت اجتماعی و افزایش نابرابری و بحران‌های اجتماعی می‌شود (شیروودی، ۲۰۰۴)؛ در نتیجه، این تناقض‌ها موجب می‌شوند لیبرال‌دموکراسی نتواند همزمان آزادی‌های فردی، مشارکت سیاسی واقعی و عدالت اجتماعی را تأمین کند و همین ناکارآمدی نه تنها نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی

را تشدید کرده‌اند، بلکه توانایی پاسخگویی به مطالبات دموکراتیک و اجتماعی مردم را نیز کاهش داده‌اند.

این ناکارآمدی‌ها باعث شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی و مطالبات دموکراتیک در سراسر جهان شده و انتقاد از هژمونی غرب و الگوهای سیاسی و اقتصادی آن را تقویت می‌کنند.

به این ترتیب، روند غرب‌زدایی تنها ناشی از مشکلات اقتصادی یا سیاسی نیست، بلکه با نقد بنیادین ارزش‌ها و الگوهای دموکراسی غربی نیز گره خورده است.

۳.۵ جنبش‌های اجتماعی ضد جهانی‌سازی

نولیبرالیسم، به عنوان جریان غالب اقتصادی و سیاسی از دهه‌های پایانی قرن بیستم، با تأکید بر آزادسازی بازارها، کاهش نقش دولت در اقتصاد، خصوصی‌سازی گسترده و اولویت‌بخشی به منطق سود و رقابت، در عمل نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی را تشدید کرده است. این رویکرد، با محدود کردن حمایت‌های اجتماعی و خدمات عمومی و تمرکز ثروت و قدرت در دست اقلیت کوچکی از سرمایه‌داران و شرکت‌های چندملیتی، شکاف طبقاتی را عمیق‌تر کرده و بسیاری از گروه‌های آسیب‌پذیر را از فرصت‌های بنیادی مانند آموزش، سلامت و امنیت اقتصادی محروم کرده است. (قنبرلو، ۲۰۱۹)

نابرابری گسترده و سلطه اقتصادی و فرهنگی غرب در چارچوب سیاست‌های جهانی، واکنش‌هایی را به شکل جنبش‌های ضد جهانی‌سازی برانگیخته است؛ این جنبش‌ها با اعتراض به ساختارهای اقتصادی بین‌المللی، نهادهای مالی جهانی و سلطه فرهنگی، خواستار بازپس‌گیری کنترل ملی، حفاظت از منابع و عدالت اجتماعی هستند. در کنار آن، این شرایط موجب شکل‌گیری روندهای غرب‌زدایی در برخی کشورها شده است؛ حرکت‌هایی که با نقد مدل‌های توسعه تحمیلی غربی و بازگشت به ارزش‌ها، منابع و تجربه‌های بومی، تلاش می‌کنند مسیر توسعه‌ای مستقل، متکی به فرهنگ و منافع داخلی خود را دنبال کنند. در مجموع، نولیبرالیسم نه تنها رشد اقتصادی را تحت شرایط خاص افزایش داده، بلکه پیامدهای اجتماعی و فرهنگی آن موجب اعتراضات و بازاندیشی‌های بنیادین درباره عدالت، حاکمیت ملی و هویت فرهنگی شده است.

در سال ۲۰۱۹، موج گسترده‌ای از جنبش‌های اعتراضی در جهان شکل گرفت که نشان‌دهنده ظهور روش‌ها و پارادایم‌های جدید در جنبش‌های رهایی‌بخش ملی از

قدرت‌های غربی بود. این اعتراضات در آمریکای لاتین شامل شیلی، کلمبیا، اکوادور و هائیتی؛ در شمال آفریقا و خاورمیانه شامل الجزایر، مصر، عراق، لبنان و سودان؛ و در اروپا شامل فرانسه (جنبش «جلیقه‌زرها») و اسپانیا (جنبش «خشمگینان» و جنبش استقلال‌طلبی کاتالونیا) بود و ادامه‌دهنده جنبش‌هایی مانند «اشغال وال استریت» در ایالات متحده، جنبش‌های دانشجویی در شیلی و جنبش‌های اجتماعی-زیست‌محیطی و بومی در آمریکای جنوبی، همچنین جنبش «دیگر بس است» در سنگال و «جاروی شهروند» در بورکینافاسو بود (Protests that rocked the World, 2019).

این جنبش‌ها به‌روشنی نشان می‌دهند که میان عواملی مثل هزینه‌های بالای زندگی و کاهش قدرت خرید، نابرابری‌های اجتماعی، سیاست‌های ریاضتی که دسترسی به خدمات عمومی اساسی را پرهزینه کرده‌اند، فساد ساختاری، تسلط طبقه‌ای سیاسی بر نهادها و در خدمت اقلیتی که بر گرفتن امتیازات خود اصرار می‌ورزند، منطبق‌های فرقه‌ای (به‌ویژه در خاورمیانه) و رواج رابطه سالاری در توزیع قدرت و ثروت، ارتباطی مستقیم وجود دارد؛ همه این‌ها عواملی‌اند که دینامیک‌های محروم‌سازی را تشدید می‌کنند. (Billion & Ventura, 2021: 94)

از این منظر، این جنبش‌های اعتراضی به‌خوبی پیوند ساختاری لازم بین «غرب‌زدایی» و «رهایی اجتماعی» را نشان می‌دهند.

اولین ویژگی مشترک این جنبش‌ها ریشه در عوامل اقتصادی و اجتماعی دارد که در ساختار جوامع ایجاد نابرابری و محرومیت کرده‌اند.

سازمان‌های مالی بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، که محصول نظام برتون وودز هستند، نقش تعیین‌کننده‌ای در تداوم نابرابری اقتصادی بین کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه دارند. این نهادها با ارائه وام و کمک‌های مالی مشروط به اجرای سیاست‌هایی مانند برنامه‌های تعدیل ساختاری، کشورها را ناگزیر به پذیرش دستورکار اقتصادی هژمون‌های جهانی می‌کنند (صدیق بطحایی، ۱۳۹۴).

این نابرابری‌ها از زمان بحران مالی ۲۰۰۸ گسترش یافته و شامل کاهش رشد جهانی، نوسان قیمت مواد خام، افزایش بدهی‌ها، نابرابری‌های اجتماعی و تنش‌های بین‌المللی است (وهایی، ۲۰۰۸).

دومین وجه مشترک جنبش‌های اعتراضی، تمرکز بر بازسازی دموکراسی است. این جنبش‌ها در واکنش به تسلیم نخبگان سیاسی محلی در برابر منافع اقتصادی و مالی، فساد و

سوءاستفاده از قدرت را هدف قرار می‌دهند و با حکومت‌های خودکامه و دیکتاتوری‌های مختلف مقابله می‌کنند. در مواجهه با اعتراضات، بسیاری از این رژیم‌ها واکنش سرکوبگرانه نشان داده و حقوق دموکراتیک را محدود یا تعلیق می‌کنند، خشونت به کار می‌گیرند و حتی از کودتا یا ابزارهای امنیتی استفاده می‌کنند تا کنترل را حفظ کنند (Friedrich-Ebert-Stiftung, n.d).

در نیمه دوم دهه ۲۰۱۰، در کشورهای موسوم به دموکراتیک، نسل جدیدی از قدرت‌های محافظه‌کار اقتدارگرا و پوپولیست با گرایش‌های ملی‌گرایانه و بیگانه‌هراس ظهور کردند که از لیبرالیسم اقتصادی سخت‌گیرانه حمایت می‌کردند (اشرف نظری و سلیمی، ۲۰۱۶: ۱۸۲).

جنبش‌های اعتراضی در پاسخ، مبارزات خود را علیه نئولیبرالیسم و ساختارهای ناکارآمد سیاسی و اقتصادی گسترش دادند و بر تحقق حقوق فردی و اجتماعی، آزادی بیان، حق تظاهرات و حق تعیین سرنوشت تأکید کردند.

حدود یک دهه پس از آغاز این موج جنبش‌های اعتراضی، روشن شد که بسیاری از این جنبش‌ها بی‌اعتمادی عمیقی به دموکراسی سنتی، به ویژه دموکراسی نخبگانی، دارند و اصول بنیادینی مانند نمایندگی و واگذاری قدرت را زیر سؤال می‌برند (Temlali, 2012: 49). این جنبش‌ها با پیوند دادن مطالبات مختلف، انسجام خاص خود را ایجاد کرده و رویکردی ساختارشکنانه نسبت به کل نظام ارائه می‌دهند؛ تمرکز آن‌ها دیگر صرفاً بر یک خواسته خاص نیست، بلکه هدفشان تغییر بنیادین نظام و رسیدگی به ریشه‌های مشکلات سیاسی و اجتماعی است.

این فرایندها به بازسازی پیمان دموکراتیک و اجتماعی کمک می‌کنند و نمونه‌هایی از آن در درخواست تدوین قوانین اساسی جدید در کشورهایمانند الجزایر، شیلی، لبنان و سودان دیده می‌شود. همچنین، این جنبش‌ها توانسته‌اند دولت‌ها را نسبت به رعایت حق اعتراض و محدود کردن خشونت علیه تظاهرکنندگان در کشورهایمانند اکوادور، شیلی و عراق تحت فشار قرار دهند، و به این ترتیب کانال‌هایی برای مشارکت فعال شهروندان و افزایش آگاهی عمومی و پویایی دموکراتیک ایجاد کنند.

این جنبش‌ها با تکیه بر شیوه‌های خودسازمان‌دهی و پرهیز آگاهانه از شکل‌گیری رهبری رسمی، توانسته‌اند از خطرانی همچون ادغام در ساختارهای حکومتی، مصادره

پیامشان توسط رسانه‌ها یا تبدیل شدن به ابزار رقابت‌های سیاسی مصون بمانند.
(Keshtiban & al., 2021)

این ویژگی به آن‌ها امکان داده است که استقلال خود را حفظ کنند و روایت‌های بدیل و غیررسمی از کنش جمعی را توسعه دهند. با وجود این، ساختار افقی و پراکنده آن‌ها، هرچند موجب انعطاف‌پذیری و مشارکت گسترده می‌شود، مانعی جدی در مسیر شکل‌گیری پروژه‌های سیاسی جایگزین و طرح‌مند ایجاد می‌کند. فقدان رهبری مرکزی، نبود برنامه‌ریزی درازمدت و اتکای بیشتر به کنش‌های مقطعی و واکنشی، توانایی این جنبش‌ها را برای ایجاد تحول سیاسی ساختاری محدود می‌سازد و موجب می‌شود بخش قابل توجهی از انرژی اجتماعی آن‌ها در مرحله اعتراض باقی بماند.

هم‌زمان، بی‌اعتمادی عمیق این جنبش‌ها به نهادهای سیاسی سنتی، احزاب ریشه‌دار و سازوکارهای رسمی نمایندگی، همراه با تمرکز آن‌ها بر مطالبات ملموس و روزمره، بازتاب نوعی نقد بنیادی به نظم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود است. این جنبش‌ها نشان می‌دهند که مسیر تغییر اجتماعی الزاما از کانال‌های رسمی قدرت و رقابت‌های انتخاباتی نمی‌گذرد؛ بلکه می‌تواند از طریق خلق فضاها و بدیل محلی، شبکه‌های خودگردان، اقتصادهای کوچک مشارکتی و اشکال تازه‌ای از همبستگی اجتماعی نیز پیش برود. آن‌ها بر این واقعیت تأکید می‌کنند که دگرگونی اجتماعی می‌تواند از پایین و از دل تجربه‌های زیسته مردم شکل گیرد، نه فقط از بالا و از سوی نهادهای دولتی یا احزاب سیاسی. در نتیجه، این جنبش‌ها نوعی سیاست‌ورزی تازه را نمایندگی می‌کنند که بیش از آنکه بر تصرف قدرت متمرکز باشد، بر دگرگون‌سازی شیوه‌های زندگی، بازتعریف روابط اجتماعی و ایجاد الگوهای جدید کنش جمعی تأکید دارد. (خلجی، ۲۰۱۵: ۵۱)

ویژگی نهایی این جنبش‌ها ضعف در بُعد بین‌المللی‌گرایی آن‌هاست. اگرچه این جنبش‌ها با شبکه‌های اجتماعی جهانی پیوند دارند، تجربه‌های زیسته و تحلیل‌های مشترک بین کشورها محدود است و امکان تبادل و تدوین اهداف راهبردی مشترک کاهش یافته است (Glassman & al., 2008). با این حال، آن‌ها مسائل دگرگونی سیاسی و اجتماعی را به چالش می‌کشند و احزاب، نهادها و فعالان را وادار به بازاندیشی در زمینه مشارکت شهروندی و راهبردهای جمعی می‌کنند. این جنبش‌ها بر نقد سرمایه‌داری تولیدمحور، عدالت اجتماعی، گسترش دموکراسی و حفاظت از کالاهای عمومی تمرکز دارند و تحولات فرهنگی و سیاسی بلندمدت را شکل می‌دهند.

این جنبش‌ها با تکیه بر ساختارهای خودسازمان‌یافته، مشارکت مستقیم شهروندان و رد الگوهای سنتی نمایندگی، توانسته‌اند نهادهای رسمی و سازوکارهای قدرت موجود را هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت به چالش بکشند. شیوه عمل آن‌ها—که بر تصمیم‌گیری جمعی، توزیع‌شدگی قدرت و ایجاد فضاهای مشارکتی تکیه دارد—نوعی سیاست‌ورزی متفاوت را مطرح می‌کند که در برابر منطق سلسله‌مراتبی و متمرکز ساختارهای دولتی قرار می‌گیرد.

با این وجود، این جنبش‌ها با محدودیت‌هایی نیز مواجه‌اند. ناتوانی در ایجاد همگرایی بین‌المللی پایدار، رقابت با جریان‌های سازمان‌یافته‌تر نظیر جنبش‌های محافظه‌کار، راست افراطی یا گروه‌های بنیادگرا و دشواری در تبدیل انرژی اعتراضی به پروژه‌های سیاسی منسجم، برخی از چالش‌های جدی آن‌ها هستند. با این حال، علی‌رغم این محدودیت‌ها، این جنبش‌ها حامل نقدی ریشه‌ای به نظام سرمایه‌داری و منطق مسلط تولید اقتصادی‌اند. آن‌ها با زیر سؤال بردن الگوهای بهره‌وری، مصرف‌گرایی، نابرابری ساختاری و تمرکز ثروت، در عمل به مبارزه با سازوکارهایی می‌پردازند که بنیان‌های نظم اقتصادی جهانی را تشکیل می‌دهد.

این رویکرد انتقادی می‌تواند زمینه‌ساز پیوند میان جنبش‌های آزادی‌بخش ملی و حرکت‌های اجتماعی و اقتصادی نوین شود. چنین هم‌سویی امکان ایجاد ائتلاف‌هایی را فراهم می‌سازد که فراتر از مبارزات تک‌بعدی، به هدف بازتعریف روابط قدرت، اقتصاد و عدالت اجتماعی حرکت می‌کنند. در نتیجه، این جنبش‌ها با وجود عدم تمرکز و ساختار افقی—قادرند نقش مهمی در شکل‌گیری افق‌های جدید رهایی‌بخش و ایجاد مسیرهایی برای تغییرات کلان اجتماعی ایفا کنند.

به طور کلی، این جنبش‌ها چهار ویژگی اصلی دارند: ریشه در بحران‌های اقتصادی و اجتماعی، تمرکز بر دموکراسی واقعی و مشارکت مستقیم، بی‌اعتمادی به نهادهای سنتی سیاسی، و محدودیت در بعد بین‌المللی. این ویژگی‌ها نشان می‌دهند که جنبش‌های اجتماعی جدید قادرند نظام‌های سیاسی و اقتصادی را نقد کنند، دموکراسی را از پایین بازسازی کنند و مسیر جدیدی برای استقلال و خودمختاری ملت‌ها ایجاد کنند. به این ترتیب، این جنبش‌ها یکی از عوامل مهم روند غرب‌زدایی محسوب می‌شوند.

۶. پیامدهای غرب زدایی

فرسایش توازن‌هایی که از قرن شانزدهم تا اوایل قرن بیست و یک تحت سلطه قدرت‌های غربی در نظام بین‌الملل حاکم بودند، عرصه‌ای از روابط بین‌الملل را گشوده است که ویژگی‌های آن با چندپارگی و توسعه زنجیره‌های ارزش، همچنین تولید و توزیع محدودتر و منطقه‌ای‌محورتر مشخص می‌شود. بعلاوه، غرب زدایی منجر به شکل‌گیری جنوب جهانی و شکل‌گیری چندجانبه‌گرایی رقابتی شده است که شرح آن در پی می‌آید.

۱.۶ شکل‌گیری جنوب جهانی

ظهور «جنوب جهانی» به مثابه یکی از پیامدهای اصلی روند غرب‌زدایی، بازتاب تغییرات عمیق در توازن قدرت جهانی است. کشورهایی که زمانی صرفاً در حاشیه نظم بین‌المللی تعریف می‌شدند، اکنون با اتکا به رشد اقتصادی، نوآوری فناورانه و سرمایه‌گذاری‌های گسترده، به بازیگران تأثیرگذار بدل شده‌اند. این تحول نه تنها نشانه‌ای از کاهش انحصار تاریخی غرب بر منابع و قواعد جهانی است، بلکه بیانگر شکل‌گیری یک نظم سیال‌تر و چندبعدی است که در آن همکاری‌ها و رقابت‌ها به‌طور هم‌زمان جریان دارند.

انقلاب صنعتی چهارم که از ۲۰۱۱ با توسعه سیستم‌های سایبر-فیزیکی آغاز شد، زمینه را برای قدرت‌گیری کشورهای نوظهور فراهم کرد. این کشورها با سرمایه‌گذاری گسترده در حوزه‌هایی چون هوش مصنوعی، رایانش ابری و خدمات دیجیتال، توانسته‌اند به رقابتی جدی قدرت‌های بزرگ بدل شوند و در نظم «بی‌قطبی» در حال شکل‌گیری، از مزیت‌های نسبی خود برای ایفای نقش به‌عنوان شرکای اجتناب‌ناپذیر بهره‌گیرند (Bernatchez, 2025).

در همین حال، مفهوم «جنوب جهانی» که ابتدا به جهان سوم و سپس کشورهای جنوب اشاره داشت، از اوایل دهه‌ی ۲۰۰۰ گسترش یافته و اکنون همه‌ی کشورهای را شامل می‌شود که تحت تأثیر جهانی‌سازی اقتصادی شمال قرار گرفته‌اند. این روند هم‌زمان نشان‌دهنده‌ی قدرت‌گیری اقتصادی و خودمختاری نسبی کشورهای است که پیش‌تر تحت سلطه‌ی غرب قرار داشتند. برای برخی، «جنوب جهانی» نماد مخالفت با سلطه‌ی غرب است و برای برخی دیگر نشانه‌ی «ائتلاف نارضایتی» به رهبری چین و روسیه (سازمند، ۲۰۲۴: ۳۳۷-۳۳۹) اما باید در نظر داشت که مفهوم «جنوب جهانی» بیش‌ازحد کلی است و با تقلیل روابط بین‌الملل به مرزبندی شمال/جنوب، بازتابی از نگاه تحقیرآمیز غرب ایجاد

می‌کند. درحالی‌که اصطلاح «جنوب» دقیق‌تر است و بهتر وضعیت کشورهای را نشان می‌دهد که پیش‌تر مستعمره بوده‌اند، از پیامدهای منفی جهانی‌سازی تحت سلطه شمال آسیب دیده‌اند و در صورت لزوم برای به چالش کشیدن این سلسله‌مراتب جهانی متحد می‌شوند.

کشورهای نوظهور در این چارچوب با تکیه بر چندجانبه‌گرایی و همکاری‌های جنوب-جنوب تلاش کرده‌اند استقلال بیشتری به دست آورند و نفوذ خود را در نهادهایی مانند بریکس و سازمان همکاری شانگهای گسترش دهند. در این میان، ابتکاراتی همچون «کمر بند و جاده» چین، «دروازه جهانی» اتحادیه اروپا و طرح‌هایی چون «بازسازی بهتر جهان» یا «قانون کاهش تورم» ایالات‌متحده نشان‌دهنده رقابت قدرت‌های بزرگ برای تعیین قواعد تجاری و زیست‌محیطی و تحمیل آن‌ها از طریق اتحاد با کشورهای دیگر است (Billion & Ventura, 2021: 77-78).

درواقع با توجه به اینکه بعدیت جایگزین قطبیت شده است به گونه‌ای که ابعاد قدرت اهمیت بیشتری در مقایسه با اقطاب قدرت یافته است، کشورها در تلاش برای ائتلاف‌های گذرا، موقت و مقطعی میکوشند تا موجودیت‌های اقتصادی و ژئوپلیتیکی را - که پیوسته در حال حرکت و دگرگونی‌اند - از نو پیکربندی کنند و با هر قدرتی متناسب با آن بعد از قدرتش همکاری کنند که از مزیت نسبی در آن برخوردار است.

بدین‌شکل، به نظر می‌رسد هم قدرتهای جهانی و هم قدرتهای متوسط می‌کوشند در جهان «بی‌قطبی» در حال ظهور، رهبری خود را با تکیه بر توان نسبی خود تثبیت کنند تا بتوانند در یکی از حوزه‌ها (انرژی، محیط‌زیست، تجارت و غیره) خود را به‌عنوان شریک اجتناب‌ناپذیر مطرح سازند.

باین‌حال، این تحولات الزاماً به معنای شکل‌گیری یک بلوک منسجم جهانی نیست. کشورهای جنوب، هرچند در برخی حوزه‌ها هماهنگ عمل می‌کنند، همچنان دارای منافع متنوع و گاه متضادند. این امر باعث شده آن‌ها بیشتر به دنبال ائتلاف‌های مقطعی و عمل‌گرایانه باشند تا یک اتحاد پایدار و ایدئولوژیک. همین موضوع نشان می‌دهد که غرب‌زدایی بیش از آنکه نشانه‌ی یک گسست بنیادین باشد، بیشتر روندی تدریجی برای افزایش فضای مانور و استقلال نسبی این کشورهاست.

درعین‌حال، ظهور قدرت‌های میانی مانند هند، ترکیه و عربستان نشان می‌دهد که آینده‌ی نظم بین‌المللی نه در قالب دوگانه‌ی سستی «شمال/جنوب» بلکه در بستر تعاملات

سیال و چندلایه‌ای شکل خواهد گرفت. این کشورها با سیاست خارجی متوازن و دیپلماسی انعطاف‌پذیر، نه تنها به بازیگران اصلی منطقه‌ای تبدیل شده‌اند بلکه می‌کوشند نقش میانجی در سطح جهانی ایفا کنند. بنابراین، غرب‌زدایی را می‌توان نه به‌عنوان پایان سلطه‌ی غرب بلکه به‌عنوان بازتعریف جایگاه دیگر کشورها در نظم جهانی دانست.

بدین ترتیب، باید در مورد میزان دقت و کارآمدی این مفهوم تردید داشت. نخست آن‌که «جنوب جهانی» کشورهایی را در برمی‌گیرد که ناهمگونی آن‌ها دست‌کم به بزرگی همگونی‌شان است. دوم آن‌که برخی کشورها موسوم به «جنوب» یا «در حال ظهور»، اکنون به‌طور گسترده‌ای «ظهور» یافته‌اند و بر نخبگان حاکم و طبقات متوسط و بالای اجتماعی تکیه‌دارند که می‌توانند به ده‌ها یا حتی صدها میلیون نفر برسند و شیوه‌ها و سطح زندگی‌شان با کشورهای شمال جهانی برابری می‌کند. امروزه به همان اندازه که می‌توان ویژگی‌های «شمال» (سبک زندگی، آرمان‌های اجتماعی، نظام‌های سیاسی و حکومتی و غیره) را در کشورهای «جنوب» یافت، به همان اندازه نیز می‌توان ویژگی‌های «جنوب» (مانند جوامع مهاجر و غیره) را در کشورهای «شمال» مشاهده کرد. (Billion & Ventura, 2021: 107-108)

بنابراین، غرب‌زدایی موجب شد تا جنوب جهانی از جایگاهی منفعل به موقعیتی فعال در نظام بین‌الملل ارتقا یابد. این روند با بازتعریف روابط قدرت، به کشورهای نوظهور امکان داده است تا در قالب ائتلاف‌ها و ابتکارات منطقه‌ای و جهانی، نقش میانجی‌گر، شریک و حتی رقیب قدرت‌های غربی را ایفا کنند. با این حال، این فرایند بیش از آنکه به گسست کامل از نظم مسلط منجر شود، نشان‌دهنده بازپیکربندی آن در قالبی متکثرتر است؛ نظامی که فرصت‌های بیشتری برای جنوب فراهم می‌کند، اما همچنان در چارچوب همان قواعد کلی اقتصاد و سیاست جهانی عمل می‌کند.

۲.۶ شکل‌گیری چندجانبه‌گرایی رقابتی

یکی از پیامدهای مستقیم روند «غرب‌زدایی» در نظام بین‌الملل، تحول در سازوکار چندجانبه‌گرایی است. اگرچه افول بین‌الملل‌گرایی لیبرال به معنای پایان چندجانبه‌گرایی نیست، اما این تغییر باعث ظهور مرحله‌ای تازه به نام «چندجانبه‌گرایی رقابتی» شده است؛ جایی که نهادهای بین‌المللی به جای آن‌که صرفاً عرصه همکاری باشند، به میدان رقابت قدرت‌های بزرگ تبدیل می‌شوند. در این چارچوب، غرب دیگر تنها معمار و محور نظم

جهانی نیست و بازیگران نوظهور و قدرت‌های میانی نیز می‌کوشند قواعد و نهادهای جهانی را متناسب با منافع خود بازتعریف کنند. (Secen, 2025)

در این مرحله، قدرت‌های بزرگ برای پیشبرد منافع راهبردی خود از نهادهای بین‌المللی استفاده می‌کنند که به جای تعامل همکاری‌جویانه به رقابت ژئوپلیتیک منجر می‌شود. اگرچه چندجانبه‌گرایی پابرجا خواهد ماند، اما ماهیت همکاری‌جویانه‌ی آن احتمالاً با چارچوبی رقابتی‌تر و قدرت‌محور جایگزین خواهد شد. در چندجانبه‌گرایی رقابتی که بین پارادایم‌های لیبرال و واقع‌گرایانه در روابط بین‌الملل قرار دارد، نهادهای بین‌المللی در حال تکامل از تسهیل‌کنندگان همکاری به ابزارهای نفوذ و رقابت هستند و این امر مستلزم یک بازتنظیم نظری است که هم وابستگی متقابل و هم رقابت راهبردی را در بر می‌گیرد. روند چندجانبه‌گرایی گزینشی بیانگر آن است که قدرت‌های بزرگ منافع خود را در یک چشم‌انداز رقابتی جهانی، با اصلاح نهادهای موجود یا ایجاد نهادهایی جدید برای همسو شدن با اهداف راهبردی خود، دنبال می‌کنند.

برای مدیریت چنین چندجانبه‌گرایی رقابتی، ایالات متحده آمریکا در دوران بایدن تلاش کرد تا با تغییر نقش تاریخی خود به عنوان معمار نظم بین‌المللی لیبرال، به سمت چندجانبه‌گرایی «باشگاهی» حرکت کند که نمونه‌های آن ابتکاراتی مانند چارچوب اقتصادی ایندوپاسیفیک (IPEF) و شورای تجارت و فناوری (TTC) با اتحادیه اروپا بود. در حالی که در دوران دولت ترامپ آمریکا رقابت راهبردی با چین را حفظ کرده و از طریق اقداماتی مانند قانون چیپس (CHIPS) بر سیاست صنعتی داخلی تأکید می‌کند. (Secen, 2025). از سوی دیگر، چین به طور فعال از طریق نهادهایی مانند اتحادیه بین‌المللی مخابرات (ITU) و سازمان تجارت جهانی، در حال شکل‌دهی به استانداردهای جهانی است و در عین حال نفوذ خود را از طریق ابتکارات منطقه‌ای مانند مشارکت اقتصادی جامع منطقه‌ای (RCEP) و ابتکار کمربند و جاده (BRI) اعمال می‌کند. (World Economic Forum, 2025). این راهبرد دوگانه نشان می‌دهد که چین هم در ساختارهای موجود مشارکت می‌کند و هم جایگزین‌هایی برای افزایش نفوذ جهانی خود ایجاد می‌کند. روسیه بر تقویت ارتباطات خود با کشورهای جنوب جهانی تمرکز دارد و خود را به عنوان رهبر در برابر سلطه غرب قرار می‌دهد، از نهادهایی مانند شورای امنیت برای تحقق منافع ژئوپلیتیک خود استفاده و همچنین شبکه‌های خود را ایجاد می‌کند که در اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) و سازمان همکاری شانگهای مشهود است (MERICS, 2025).

بعلاوه، قدرت‌های میانی این تغییر را با مشارکت در قالب‌های دوجانبه و چندجانبه نشان می‌دهند و تأکید می‌کنند که چندجانبه‌گرایی رقابتی از پویایی قدرت‌های بزرگ فراتر می‌رود. گذار از بین‌الملل‌گرایی لیبرال به معنای تبدیل آن به یک چارچوب رقابتی با هدف پیشبرد منافع راهبردی است. این تغییر چالش‌هایی را برای حکمرانی جهانی ایجاد می‌کند، زیرا نهادها ممکن است به ابزارهای رقابت قدرت‌های بزرگ تبدیل شوند و ظرفیت آنها را برای رسیدگی به مسائل فراملی تضعیف کنند. با این حال، این امر همچنین امکان‌هایی را برای همکاری گزینشی در حوزه‌های حیاتی مانند حکمرانی اقلیمی و آمادگی برای مقابله با همه‌گیری اپیدمی‌ها فراهم می‌کند. دقیقاً در دل همین پویایی‌های متناقض در چارچوب تکامل چندجانبه‌گرایی رقابتی است که دام‌هایی برای طرفداران تغییرات مرفقی گرایانه در جهان نهفته است.

در این رهگذر، می‌توان سه سناریوی محتمل را برای چگونگی تکامل چندجانبه‌گرایی رقابتی در دهه‌های آینده ترسیم کرد: نخست: نظم چندپاره که در آن حکومت جهانی به بلوک‌های منطقه‌ای با همکاری محدود تقسیم می‌شود. قدرت‌های بزرگ نهادهای انحصاری ایجاد می‌کنند که منعکس‌کننده منافع راهبردی است و به رقابت و معماری امنیتی چندپاره منجر می‌شود و مشروعیت نهادهای جهانی را کاهش می‌دهند. دوم: همکاری گزینشی به نحوی که قدرت‌های بزرگ علی‌رغم رقابت، منافع متقابل را در پرداختن به چالش‌های جهانی مانند تغییرات اقلیمی به رسمیت می‌شناسند. این امر منجر به همکاری محدود و خاص می‌شود، اما خطر تشدید نابرابری‌ها و پاسخگویی نامتوازن را به همراه دارد. سوم: انطباق نهادی به گونه‌ای که نهادهای جهانی موجودیت خود را با پویایی‌های قدرت معاصر وفق می‌دهند و به طور بالقوه ساختارها را اصلاح می‌کنند تا قدرت‌های نوظهور را نیز در بر بگیرند. این سناریو، خواستار درک دقیقی از تعامل بین پویایی قدرت و کارکردهای نهادی است، بر لزوم اصلاح نهادهای جهانی و بازاندیشی حکمرانی در دورانی متنوع و رقابتی تأکید می‌کند، نظم چندجانبه فراگیرتری را ترویج می‌دهد و در عین حال تنش‌های ژئوپلیتیک مداوم را نیز به رسمیت می‌شناسد.

چندجانبه‌گرایی رقابتی، نشانه‌ای از بازترکیب توازن قوا در عصر غرب‌زدایی است؛ عصری که در آن هم امکان همکاری‌های گزینشی و اصلاح نهادهای جهانی وجود دارد و هم خطر چندپارگی نظم بین‌المللی و تقویت رقابت‌های ژئوپلیتیک. درواقع، این الگو نشان

می‌دهد که غرب دیگر تنها بازیگر تعیین‌کننده نیست و قدرت‌های بزرگ و میانی با ابتکار عمل‌های منطقه‌ای و جهانی در حال بازنویسی قواعد بازی‌اند.

به طور مثال می‌توان به نشست سازمان همکاری‌های شانگهای در تیانجین اشاره نمود که نشانه‌ای از تغییر در نظم جهانی است؛ جایی که فشارهای تعرفه‌ای و تجاری آمریکا، کشورهای بریکس و قدرت‌های نوظهور را به سمت همکاری‌های اقتصادی، فناوری و امنیتی مستقل سوق داده است. چین و هند با وجود رقابت‌های تاریخی، برای افزایش قدرت چانه‌زنی و کاهش وابستگی به غرب به یکدیگر نزدیک‌تر شده‌اند و این روند می‌تواند محور اقتصاد و سیاست جهانی را به سوی آسیا منتقل کند و پایان تدریجی نظم تک‌قطبی تحت رهبری آمریکا را تسریع بخشد. (یو، ۲۰۲۵)

با این حال، چالش اصلی آن است که آیا این روند می‌تواند به نظامی فراگیر و عادلانه‌تر منجر شود یا صرفاً به رقابتی فرسایشی و تکه‌تکه شدن نظم جهانی خواهد انجامید.

۷. نتیجه‌گیری

غرب‌زدایی، فرآیندی است که نشان‌دهنده تغییر توازن قدرت جهانی و محدود شدن نفوذ هژمونیک غرب در عرصه بین‌الملل است. این روند محصول مجموعه‌ای از عوامل است؛ از یک سو، تغییرات ژئوپلیتیک و ظهور بازیگران جدید جهانی، از سوی دیگر، ناکارآمدی‌ها و تضادهای درونی نظام‌های غربی و فشارهای جنبش‌های اجتماعی عدالت‌خواه. به بیان دیگر، غرب‌زدایی هم ناشی از کاهش مشروعیت سیاسی و اقتصادی غرب و هم نتیجه توانمندی کشورهای جنوب جهانی و جنبش‌های اجتماعی در بازتعریف قواعد قدرت و منافع جهانی است. اهمیت این پدیده در آن است که نظم جهانی دیگر قابل توضیح صرفاً از طریق شاخص‌های سستی هژمونی غرب نیست. ظهور بازیگران و قدرت‌های نوظهور، تشکیل ائتلاف‌های انعطاف‌پذیر و رقابت‌های چندجانبه، نشان‌دهنده حرکت به سوی توازن‌های چندمرکزی است و ضرورت بازاندیشی در سیاست‌ها، نهادها و مکانیزم‌های بین‌المللی را نمایان می‌سازد. چگونگی این فرآیند شامل تعاملات پیچیده میان قدرت‌های نوظهور، شکل‌گیری ائتلاف‌های گذرا و فشارهای اجتماعی-اقتصادی است. قدرت دیگر به صورت یک‌جانبه اعمال نمی‌شود و نظم جهانی به سوی چندمرکزی رقابتی حرکت کرده است. همزمان، نقش جنبش‌های اجتماعی و مطالبه‌گری‌های عدالت‌خواهانه، محدود کردن نفوذ غرب و بازتعریف قواعد بازی بین‌المللی را تسهیل کرده است.

پیامدهای غرب زدایی بر نظم جهانی چندوجهی و مهم هستند. این روند موجب ظهور جنوب جهانی به عنوان بازیگری جمعی شده و کشورهای جنوب جهانی توانسته‌اند نفوذ سیاسی، اقتصادی و اجتماعی غرب را محدود کنند و در بازتعریف قواعد قدرت جهانی نقش ایفا نمایند. همچنین، چندجانبه گرایی رقابتی تثبیت شده، تصمیم گیری‌های بین‌المللی پیچیده‌تر و متنوع‌تر شده و بازتعریف نظم سیاسی، اقتصادی و اجتماعی جهانی با توجه بیشتر به عدالت، همکاری و حقوق بشر آغاز شده است. با این حال، غرب زدایی هم باعث نابسامانی می‌شود، زیرا کاهش هژمونی مطلق غرب و ظهور قدرت‌های نوظهور، رقابت‌ها و تضادهای میان قدرت‌ها را افزایش داده و منجر به بی‌ثباتی‌های منطقه‌ای و جهانی می‌شود. فقدان یک چارچوب نهایی و هماهنگ برای تصمیم‌گیری‌های بین‌المللی و ائتلاف‌های گذرا، موجب تشتت در سیاست‌ها و ناهماهنگی در مقابله با بحران‌های جهانی مانند بحران‌های اقتصادی، محیط‌زیستی و امنیتی شده است، به طوری که نظم جهانی که پیش‌تر نسبتاً قابل پیش‌بینی بود، اکنون با چالش‌های نابسامانی و عدم اطمینان بیشتری مواجه است. در نهایت، چالش اصلی آینده غرب زدایی، نه صرفاً محدود کردن قدرت غرب، بلکه توانایی هدایت این روند به سوی نظمی انسانی‌تر، پایدارتر و عادلانه‌تر است. موفقیت این مسیر مستلزم ترکیب تحرک کشورهای جنوب جهانی، اصلاح نهادهای بین‌المللی و مشارکت فعال اجتماعی-سیاسی است تا غرب زدایی به نیرویی سازنده و تأثیرگذار در تحقق نظم جهانی دموکراتیک و پایدار تبدیل شود، در حالی که نابسامانی‌های ناشی از رقابت‌های چندمرکزی و فقدان هماهنگی بین قدرت‌ها کنترل و کاهش یابد.

کتاب‌نامه

- اشرف نظری، علی؛ سلیمی، برهان. (۲۰۱۶). «پوپولیسم راست افراطی در دموکراسی‌های اروپایی: مطالعه موردی فرانسه»، دولت پژوهی، سال ۱، شماره ۴، صص ۱۵۷-۱۸۵.
- سازمند، بهاره (۲۰۲۴). «جنوب جهانی و بریکس: چرایی نیوستن اندونزی به بریکس»، مطالعات کشورهای، سال ۲، شماره ۲، صص ۳۳۱-۳۵۱.
- سعیدی، روح‌الامین. (۲۰۲۰). «پیامدهای غربی زدایی از روابط بین‌الملل برای مطالعات منطقه‌ای»، دانش سیاسی، سال ۳۱، شماره ۱۶، صص ۱۹۱-۲۱۸.
- شیروودی، مرتضی. (۲۰۰۴). «لیبرال دموکراسی در بوته نقد»، حصون، سال ۲، شماره ۱، صص ۱۳۲-۱۶۲.

صدیق بطحایی، میر ابراهیم. (۲۰۱۵). «کابوس توسعه‌نیافتگی کشورهای در حال توسعه: نگاهی تئوریک به سیاستهای اقتصادی کشورهای توسعه‌یافته با تأکید بر هژمون»، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، سال ۱۱، شماره ۳۱، صص ۹۳-۱۱۴.

ظریف، محمدجواد؛ سجادی‌پور، سید کاظم؛ مولایی، عبادالله. (۱۳۹۸). *دوران گذار روابط بین‌الملل در جهان پساعربی*. تهران: مرکز مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

قنبرلو، عبدالله. (۲۰۱۹). «نقد نئولیبرالیسم از منظر مکتب فرانکفورت»، *غرب‌شناسی بنیادی*، سال ۱۰، شماره ۱، صص ۱۷۵-۱۹۸.

خلجی، عباس. (۲۰۱۵). «الگوی نظام جهانی و تحلیل جنبش‌های اجتماعی»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال ۶، شماره ۱۶، صص ۴۱-۶۱.

نظامی‌پور، قدیر؛ نجفی‌سیار، رحمان؛ آسایش‌جاوید. (۲۰۲۵). «پیشران‌های تاثیرگذار بر نظم جهانی پیش رو»، *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، سال ۱۵، شماره ۵۸، صص ۱۰۷-۱۳۴.

وهابی، مهرداد. (۲۰۰۸). «بحران مالی جهانی و شکست الگوی سرمایه‌داری نئولیبرال (آمریکایی)»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، سال ۲۳، شماره ۲۵۳-۲۵۴، صص ۴-۳۳.

یو، شیرلی. (تاریخ دسترسی: نامشخص - تاریخ انتشار مقاله: ۲۰۲۵، ۲۸ اوت). «لحظة تیانجین... کیف تصوغ تعریفات ترمب نظاما عالمیا جدیدا»، *المجلة: اقتصاد*، <https://www.majalla.com/node/327140>.

وَأعمال/لحظة-تيانجين-كيف-تصوغ-تعريفات-ترم

- Achcar, G. (2021, April 6). «How to avoid the anti-imperialism of fools», The Nation. <https://www.thenation.com/article/politics/anti-imperialism-syria-progressive/>
- Billion, D., & Ventura, C. (2020, April). «Mouvements de contestation dans le monde: Causes, dynamiques et limites. Algérie, Bolivie, Chili, Colombie, Catalogne, Hongkong, Égypte, Équateur, Haïti, Irak, Liban, Soudan», IRIS. <https://www.afd.fr>
- Billion, D., & Ventura, C. (2021). *Désoccidentalisation: Repenser l'ordre du monde*. Paris: Éditions La Découverte.
- Brisson, T. (2025). *La désoccidentalisation des savoirs*. Paris: La Découverte.
- Chakravartty, P., & Roy, S. (2023). «De-westernizing PolComm theories and research: More perspectives, new directions», Political Communication Report, Fall 2023(28). <http://dx.doi.org/10.17169/refubium-41239>
- Chomsky, N. (2002). *Understanding Power: The Indispensable Chomsky*. New York: The New Press.
- Friedrich-Ebert-Stiftung. (n.d.). «Mouvements de protestation dans le monde: Résumé des problématiques majeures au 21e siècle», FES New York. <https://ny.fes.de>
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.

- Glassman, J., Park, B. G., & Choi, Y. J. (2008). «Failed internationalism and social movement decline: The cases of South Korea and Thailand», *Critical Asian Studies*, 40(3), 339–372. <https://doi.org/10.1080/14672710802274110>
- Keshtiban, A. E., Callaghan, G., & Harris, J. (2021). «Leadership in leaderless organizations: Leaderlessness in social movements», *Human Resource Development Quarterly*, 355–374. <https://doi.org/10.1002/hrdq.21427>
- Kugler, J., & Organski, A. F. K. (1989). The power transition: A retrospective and prospective evaluation. In M. Midlarsky (Ed.), *Handbook of War Studies*, 171–194. Boston: Unwin Hyman.
- Lemke, D. (1997). «The continuation of history: Power transition theory and the end of the Cold War», *Journal of Peace Research*, 34(1), 23–36.
- Micheletti, P. (2010). «Désoccidentaliser n'est pas renoncer», *Humanitaire*, 24. <http://journals.openedition.org/humanitaire/691>
- MERICS. (2025, July 31). «China and Russia are using the Shanghai Cooperation Organization to push alternative global order», MERICS. <https://merics.org/en/comment/china-and-russia-are-using-shanghai-cooperation-organization-push-alternative-global-order>
- Organski, A. F. K. (1958). *World politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Secen, S. (2025, July 23). «Competitive multilateralism and the future of global governance», *E-International Relations*. <https://www.e-ir.info/2025/07/23/competitive-multilateralism-and-the-future-of-global-governance/>
- Temlali, Y. (2012). «Le “printemps arabe”: fin ou renouveau de l'arabisme?», *Raison présente*, (181), 49–54. <https://doi.org/10.3406/raipr.2012.4367>
- The World. (2019, December 17). «Protests that rocked the world in 2019», *The World*. <https://theworld.org/stories/2019/12/17/protests-rocked-world-2019>
- Vinhas, S. (2010). «La désoccidentalisation, vue du terrain», *Humanitaire*, 24. <http://journals.openedition.org/humanitaire/708>
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System*, Vol. I. New York: Academic Press.
- World Economic Forum. (2025, March 25). «RCEP: How will this trade agreement shape multilateralism?», *World Economic Forum*. <https://www.weforum.org/stories/2025/03/rcep-how-will-this-trade-agreement-shape-multilateralism/>